

Red. Oskar Mossberg & Jonatan Schytzer

Substantialism & funktionalism

NORSK-SVENSKA PERSPEKTIV
PÅ EN KLASSISK MOTSÄTTNING

iUSTUS

Substantialism och funktionalism

NORSK-SVENSKA PERSPEKTIV PÅ EN
KLASSISK MOTSÄTTNING

Red. Oskar Mossberg & Jonatan Schytzer

iUSTUS
F Ö R L A G

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2026
Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7737-462-6
Produktion: eddy.se ab, Visby 2026
Omslag: John Persson
Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala
Telefon: 018-65 03 30
Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se
Printed by Totem, Poland 2026

Innehåll

Förord	7
ALEXANDER UNNERSJÖ	
Något om begreppsfunktioner och funktionsbegrepp	15
PETER STRÖMGREN	
Defragmenterad sakrätt. Några ord om den statiska sakrättens betydelse för det dynamiska tredjemansskyddet	27
JONATAN SCHYTZER	
Funktionalismens gräns. En fusion av funktionalism och <i>substantialism</i> allmän lära i frågan om ipso facto-klausulers giltighet	53
JOHAN SANDSTEDT	
Vägen till funktionalism-substantialism-dikotomin och den komparativa sakrätten	73
TORHILD NORDTVEIT	
Gyldige argumentasjonsmønster i rettens ulike lag	105
SILJE KARINE NORDTVEIT	
Funksjonalisme og begrepsanalyse i formueretten	131
OSKAR MOSSBERG	
Opposites Attract. Om motsättningar och berättelsestrategier	153
CLAES MARTINSON	
Fiktionalism – som medel för att få ut något av olika förhållningssätt till juridisk hantering	211

Innehåll

HILDE HAUGE

HR-2021-2248-A (Aurstad Maskin) om løsøre-
erverters kreditorvern – I spagat mellom formalisme
og pragmatisme? 265

SARA GÖTHLIN

Pragmatisk formalism? Om avkastningsranta i svensk rätt 287

LISA MATTEA ELVEVOLD

Domsutløste frustrasjoner 319

STINA BRATT

Om att jämföra äpplen och päron 355

SVERRE MAGNUS BERGLID SALVESEN

Formalisme eller pragmatisme i rettsanvendelsen?
Formuerettslig prejudikatsutforming under debatt 377

HENRIK BELLANDER

Rätt och etikett. Tankar om pragmatismen och
dess motsatser 403

BJARTE ASKELAND

Oppdeling versus integrasjon i juridisk metode 417

JENS ANDREASSON

Savigny och Jhering. Substans och funktion 439

Förord

Den här antologin kretsar kring ett klassiskt tema, nämligen substantialism och funktionalism. Boken är ett utflöde ur ett symposium, som i sin tur strömmade ur ett stundens infall vid Nordiska förmögenhetsrättsdagarna i Bergen 2022. Som vid många konferenser var det i pauserna det hände. Dagarna sammanförde många olika människor med delade intressen, som kunde mötas, och mötena genererade både en kreativ stämning och konkreta idéer. Temat låg också i luften – fick åtminstone redaktörerna för sig. Det är i sig knappast förvånande. Motsättningen mellan substantialism och funktionalism tycks ständigt återkomma. Ofta när man trott att man lämnat den bakom sig. Under senare tid har den dessutom aktualiserats med förnyad energi: vid konferenser, i volymer sprungna ur dessa, och – med ökad frekvens? – i olika doktorsavhandlingar, däribland flera författade av bidragsgivare till denna antologi.

När idén väl var född övergick den snabbt i handling – snabbt, med akademins mått. I nådens år 2024, närmare bestämt den 12–14 juni, avhölls i Uppsala det första, i vissa kretsar redan ryktbara, Sub/Funksymposiet. Bland deltagarna återfanns ett antal forskare vilka, såvitt vi kunnat bedöma, på senare tid visat intresse för temat. Fältet rymmer naturligtvis fler röster och angreppssätt än de som ryms här; urvalet återspeglar världsliga faktorer – som att folk kunde, eller inte – och en ambition att prioritera utrymme för samtal och faktisk dialog. I inbjudan beskrevs idén som att skapa ett tillfälle att på djupet diskutera de motsättningar och motsatta tendenser som i rättsvetenskapen ofta anspelas på med uttryck som *funktionalism–substantialism / formalism–pragmatism / form–materia / begrepp–konsekvenser*, eller vilket annat ungefärligen motsvarande motsatspar man ville sätta i dessas ställe. Förhållningssättet var avsiktligt vagt. Den uttalade ambitionen var att erbjuda en projektionsyta

Förord

för deltagarnas egna förståelser av problemen och de teoretiska tendenserna, hellre än att låta organisatörernas förförståelse i förväg diktera symposiets innehåll.

Den bristande precisionen var ett medvetet grepp för att skapa utrymme för dialog, bortom ytliga metodbekännelser, etablerade käpphästar och invanda positioneringar. Ambitionen tog sig också andra uttryck, inte minst i – den erfarenhetsmässigt generativa, reflektionsbefrämjande och allmänt livsbejakande – symposieformen. Här förverkligades den i en anda av demokratisk skoningslöshet. Samtliga inbjudna deltagare sände i ett första steg in korta sammanfattningar om sina valda ämnen, vilka distribuerades i förväg. Vid symposiet presenterade därefter deltagarna sina bidrag, innan texterna i denna volym författades. Det fanns inga passiva åskådare: alla agerade, och alla fick respons. Även schemat signalerade samtalets centralitet. Varje talare presenterade under max 14 minuter, varefter auditoriet reagerade i minst 16. Trots att det är en akademisk folksport att dra över tiden uppvisade samtliga talare en anmärkningsvärd förmåga att presentera sina teman inte bara intresseväckande utan också kärnfullt. Alla höll tiden. Möjligen bidrog äggklockan på bordet.

Det behöver kanske inte sägas, men bör nog sägas ändå: detta är en bok med nya avgränsade studier kring en vidare rättsteoretisk tematik, snarare än *Den Definitiva Framställningen* av substantialismens och funktionalismens plats, roll och funktion i nordisk rättsvetenskap. Bidragen visar, prövar och problematiserar – ibland hyllar, ibland beklagar – hur motsättningen kan ta sig uttryck på olika områden, och vad som då kan stå på spel.

Vi redaktörer är tack skyldiga inte bara antologins författare utan också symposiets deltagare. Mellan dessa två kategorier råder bara nästan fullständig identitet. Vi vill tacka dem alla för intressanta, tankeväckande och stundtals provocerande bidrag; för det tålamod och den goda stämning som präglat arbetet, inte bara vid symposiet utan genom hela processen; samt för de många konstruktiva inspelen rörande inte bara materia utan också form. Vad gäller det senare bör också nämnas att vi avsiktligt anammat vissa relativt anarkistiska principer.

Efter detta företal har själva bidragen införts i omvänd alfabetisk ordning, efter författarnas efternamn. Det första är därmed författat av *Alexander Unnersjö*. I ”Något om begreppsfunktioner och funktionsbegrepp” nyanserar han den ofta antagna motsättningen mellan begrepp och funktion, genom att visa hur rättsliga begrepp samtidigt både fyller konkreta funktioner och skapar systembaserad legitimitet i rättslig argumentation.

Genom analyser av kommission i vid mening och av äganderätt (ett tema som återkommer även i senare bidrag) illustrerar Unnersjö hur begrepp kan fungera som både verktyg och verklighetsbärare – snarare än att vara tomma framställningstekniska konstruktioner. Bidraget visar därmed hur rättsliga begrepp, trots sin abstraktion, kan verka som bärande isflak när juristen ska färdas i rättens forsannde ström.

Peter Strömgren tecknar i ”Defragmenterad sakrätt” ett, i relation till det gängse, alternativt porträtt av den svenska sakrätten. Han målar en mer sammanhållen bild, genom att lyfta fram den statiska sakrättens ofta förbisedda betydelse för de dynamiska tredjemanskonflikterna. Ström-gren identifierar ett återkommande mönster i regleringen av dynamiska tredjemansproblem. Han visar hur omsättningskydd och borgenärs-skydd kan vila på samma fundament: när äganderättspretendenten har sakrättsligt skydd i statistiskt hänseende. Bidraget erbjuder därmed en defragmenterad sakrättsbild, där strukturen framträder klarare än i traditionella framställningar – vars kasuistiska ansats leder till ett fokus på just fragment.

I ”Funktionalismens gräns” undersöker *Jonatan Schytzer* hur funktio-nalismens öppna och ofta gränslösa avvägningar kan kompletteras och begränsas med en allmän lära (något som historiskt beskrivits som sub-stantialism). Med utgångspunkt i den internationellt inflytelserika Cre-ditors’ Bargain Theory prövar han hur konkursens syfte kan användas för att dra upp tydligare linjer i frågan om ipso facto-klausulers giltighet. Bidraget visar därigenom hur funktionalism och allmän lära kan fusione-ras, för att ge referensramar och fungera som ett navigationsinstrument när vi ska finna funktionella lösningar.

Johan Sandstedt skildrar i ”Vägen till funktionalism” den intellektuella resa som ledde till hans traditionsutmanande analys av motsatsförhållan-det mellan funktionalism och substantialism. Genom att väva samman erfarenheter från internationella forskningsmiljöer, europeiseringsprojekt och komparativrättsligt arbete visar han hur olika betingade grundförstå-elser och mentala modeller formar juristens sätt att se på sakrätten – och varför dessa skillnader kan leda till egentliga förståelse- och kommunika-tionsproblem. Bidraget framhåller därmed behovet av teoretiska verktyg för att synliggöra dolda strukturer och för att möjliggöra en mer fruktbar komparation mellan rättsliga traditioner.

I ”Gyldige argumentasjonsmønster i rettens ulike lag” utforskar *Torbild Nordtveit* hur nordisk funktionalism påverkas av – och måste anpassas till – de mer substantialistiska tolkningsmönster som präglar internationellt

samarbete. Detta kommer särskilt till uttryck i EU-rätten. Genom Tuoris nivåmodell visar hon hur olika argumentationsnivåer samspelar, och hur rättsprinciper kan fungera som broar mellan nordisk rättskällelära och överstatliga krav. Bidraget synliggör därmed hur en mer medveten principbaserad argumentation kan stärka rättens koherens och underlätta ett "sameksisterande" mellan nordisk pragmatism och europeiska rättsprinciper.

Silje Karine Nordveit visar i "Funksjonalisme og begrepsanalyse i formueretten" hur det nordiska funktionalistiska synsättet utmanas när förmögenhetsrättens centrala begrepp möter nya regleringsformer, som utsläppsrätter och tillhörande EES-rättsliga krav. Genom analysen av Norwegian- domen synliggör hon hur till synes tekniska uttryck – som "fordring" – riskerar att bära dolda substantialistiska förutsättningar, om inte begreppsapparaten hålls kritiskt levande och teoretiskt genomarbetad. Bidraget framhåller därmed behovet av en modern och medveten begrepsanalys som både kan stödja funktionalismens praktiska orientering och ge förmögenhetsrättslig förutsebarhet.

I "Opposites Attract" fördjupar sig *Oskar Mossberg* i det tematiska nav kring vilket denna antologi kretsar. Med sub/funk-motsättningen som exempel – men inte som slutpunkt – analyserar han hur motsatser överhuvudtaget etableras, erkänns, förstärks, exploateras och ibland upplöses i rättsligt språk och rättslig argumentation. Genom ett rikt spektrum av estetiska, retoriska och narrativanalytiska verktyg visar han hur motsättningar kan fungera både som tankeformer och som berättartekniker: Hur de kan strukturera vetenskaplig framställning, skapa "vi och de", iscensätta debatt, erbjuda gyllene medelvägar eller öppna för helt andra alternativ – och hur de i slutänden kan dekonstrueras, intill dess att själva motsättningen löses upp.

Claes Martinson utvecklar i "Fiktionalism" ett tredje analytiskt perspektiv vid sidan av funktionalism och substantialism: fiktionalismen. Genom en rad detaljerade exempel – från bolagsrättens separationsprincip till konkursrättens tidsfixerade fordringsfiktioner – visar han hur jurister regelmässigt arbetar med konstruktioner som alla vet inte är sanna, men som ändå används som om de vore det. Fiktionalismen framträder här som ett medvetet förhållningssätt som försöker "låta normer vara normer", genom att använda fiktioner för att skapa schabloner, systematik och förutberäknlighet. Samtidigt blottlägger perspektivet riskerna med såväl funktionalismens gränslösa intresseavvägningar som substantialismens värdemättade begrepp. Bidraget visar därigenom hur fiktionen –

rätt använd – kan skärpa juristens blick för sina egna tankeoperationer, och hur valet av fiktioner lika mycket formar rättsliga resultat som de sätt på vilka dessa motiveras.

Hilde Hauge analyserar Høyesteretts dom i HR-2021-2248-A (Aurstad Maskin) och använder den som utgångspunkt för att undersöka hur formalistiska och pragmatiska argumentationslinjer kan kollidera i frågan om lösöreförvärvares kreditorvern, dvs borgenärsskydd. Genom att följa domens två parallella resonemang – ett som knyter an till strikta rettsvernsakter och ett som öppnar för pragmatiska typfallsundantag – visar texten hur rättsläget hamnar i en metodisk ”spagat”: något som visserligen kan vara en estetisk, vacker övning – men som kan bli både smärtsam och svår att komma ur. Genom sin analys belyser Hauge hur valet mellan formella strukturer och mer praktisknära överväganden påverkar både rättsbildningen och förståelsen av den dynamiska tingsretten, dvs sakrätten.

I ”Pragmatisk formalism? Om avkastningsränta i svensk rätt” använder *Sara Göthlin* reglerna om avkastningsränta i 2 § andra stycket räntelagen som ett prisma för att undersöka hur formalism och pragmatism tar sig uttryck i svensk förmögenhetsrätt. Genom att följa räntans ekonomiska innebörd, bestämmelsens lagstiftningshistoria och dess behandling i praxis visar hon hur en till synes torr eller rent av tråkig teknisk regel aktualiserar spännande metodfrågor om schablonisering, funktion och rättslig balansering. Göthlin synliggör avkastningsröntans avsedda funktioner – restitution, kompensation och incitament – och diskuterar i vilken mån den nuvarande regleringen faktiskt uppfyller dem. Analysen tydliggör hur spänningen mellan formella utgångspunkter och pragmatiska överväganden fortsatt präglar rättsutvecklingen på området.

Även *Lisa Mattea Elvevold*s underfundiga bidrag tar utgångspunkt i Høyesteretts dom i HR-2021-2248-A om Aurstad Maskin. Hon använder två ”domsutløste frustrasjoner” för att belysa hur spänningen mellan substantiella och funktionella förståelser av äganderätten påverkar analysen av tredjemansproblem i den dynamiska tingsretten. Genom en närläsning av dekningsloven § 2-2, i ljuset av äldre rättspraxis och den rättsvetenskapliga debatten visar hon hur frågor om ordalydelse, rettsvern och systematisering i huvudregler och undantag fortsätter att skapa tolkningsutrymme. Texten lånar sin rytm ur norsk vistradition och blir en uttalat introvert, men likafullt tankeväckande, analys ägnad att utmana etablerade läsningar och inbjuda till mer självkritisk diskussion om metod, begrepp och rättskällebruk i nordisk förmögenhetsrätt.

Med ett särskilt slags lekfullt allvar tar *Stina Bratt* avstamp i metaforen ”att jämföra äpplen och päron” för att visa att ojämförbarhet sällan är absolut, utan beror på vilken abstraktionsnivå och vilka jämförelsepunkter som väljs. Hon diskuterar funktionella, substantiella och kulturella komparativa ansatser och visar hur de möjliggör olika former av rättsvetenskaplig kunskap – från problemlösning till begrepps- och systemanalys. En bärande poäng är att likhet inte alltid är ett villkor för meningsfull jämförelse. Ibland är det just olikheter som synliggör rättens struktur och utvecklingsvägar. Detta illustreras genom analyser av likhetsargument i rättsdogmatiken och en diskussion av och genom en problematisering av dikotomin mellan kontrakts- och deliktsansvar.

I ”Formalisme eller pragmatisme i rettsanvendelsen?” tar *Sverre Magnus Bergslid Salvesen* Høyesteretts förskjutning mot prejudikatdomstol till utgångspunkt för en analys av prejudicerandets metodik. Med formalism/pragmatism som raster diskuteras hur domskäls stil formar prejudikats räckvidd – från saknära resonemang till principiella, systembyggande konstruktioner. Rättskälslära kombineras med nedslag i Högsta domstolens skrivsätt och i tre nyare norska avgöranden. Salvesen för en nyanserad, men ändå kritisk, diskussion och landar i en rekommendation om återhållsamhet: Høyesterett bör leda rättsutvecklingen med konkreta, sakorienterade exempel, där prejudikat växer fram genom robust subsumtion, hellre än genom att med breda teoretiserande uttalanden riskera att binda utvecklingen framåt.

Med känsla för ”Rätt och etikett” tar *Henrik Bellander* sin utgångspunkt i de motsatspar som präglar rättsvetenskaplig argumentation – såsom formalism och pragmatism, substans och funktion. Han undersöker den retoriska och analytiska logik som ligger bakom dessa etiketter. Med särskilt fokus på begreppet pragmatism problematiseras hur sådana beteckningar används, ofta retrospektivt och med skiftande innebörd, för att beskriva rättsliga förhållningsätt och metodologiska hållningar. Genom att jämföra olika förståelser av pragmatism i nordisk rättsvetenskap, och genom att relatera dessa till både klassiska och samtida teoretiska positioner, visar bidraget hur motsatsparen kan tjäna till omotiverade sammanföranden, och därigenom dölja, snarare än blottlägga, viktiga nyanser, inte minst mellan olika författare. Artikeln utmynnar i en reflektion över möjligheten att tänka bortom etablerade dikotomier och istället se rättslig argumentation från ett mer pluralistiskt, problemorienterat perspektiv.

Bjarte Askeland analyserar en lika grundläggande som underteoretiserad metodisk dikotomi i norsk rättsvetenskap: "Oppdeling versus integrasjon i juridisk metode", med fokus på hur rättskällor hanteras i juridisk argumentation. Genom att närläsa nyare praxis från Høyesterett, med HR-2023-2252-A som ett centralt exempel, visas hur en "källa-förkälla"-ansats kan påverka inte bara resonemangets struktur utan också det materiella resultatet. Analysen visar hur en sådan "uppdelningsmetod" undertrycker (latenta) samband mellan rättskällor, ändamålsöverväganden och reella hänsyn, och ställer detta i kontrast till en mer sammanhållande och integrerande metod. Askeland bidrar därmed till en både principiell och originell diskussion om juridisk metod, rättslig rationalitet och inte minst domstolarnas roll, och utrymme, i mötet med typfall som är ofullständigt reglerade eller oreglerade.

I det sista bidraget i antologin återvänder *Jens Andreasson* till "Savigny och Jhering", och specifikt till den klassiska besittningsdebatten mellan dessa två rättshistoriska giganter. Andreasson tematiserar deras skilda metodologiska utgångspunkter i termer av substans respektive funktion, och undersöker ingående hur dessa utgångspunkter faktiskt kommer till uttryck i konkret rättslig argumentation. Genom en källnära analys av deras behandling av besittning och besittningsskydd illustrerar Andreasson hur systemtänkande och ändamålsresonemang kan forma rättsliga lösningar på olika sätt. Studien belyser både styrkor och begränsningar i de olika ansatserna och han visar hur 1800-talsdebatten kan ha såväl analytisk som praktisk relevans, för den moderna sakrätten och civilprocessen.

Sammantaget torde bidragen ge en mångsidig och stundtals kanske oväntad belysning av hur den klassiska motsättningen mellan substantialism och funktionalism ("eller vilket annat ungefärligen motsvarande motsatspar man vill sätta i dess ställe") kan yttra sig, i stort och smått, inom svensk och norsk rättsvetenskap.

Utöver dem som redan nämnts vill redaktörerna rikta ett särskilt tack till Joel Samuelsson, som var med och drog igång projektet och därefter fungerat som ett stöd av såväl själsligt som världsligt slag hela vägen mot mål, men som i anledning av tidens knapphet klev av. Vi vill även tacka de två särskilda granskare vars digra arbetsinsatser gjort att boken som helhet genomgått *double blind peer review* – eller, på ren svenska, hjälpsam och noggrann läsning. För energigivande insatser tackar vi också amanuensen Jennie Gejel samt, sist men inte minst, Emil Heijnes stiftelse

Förord

för rättsvetenskaplig forskning och G Huselius stiftelse vilkas generösa bidrag möjliggjort produktionen av denna antologi.

För att runda av uppvärmningen kan kanske bara sägas att vi själva landat i att motsättningen inte är ett problem att lösa, en gång för alla. Snarare är det en meningsskapande dualism som är ägnad att försätta, och sedan hålla, tanken i dialektisk rörelse. Boken erbjuder varken en slutgiltig sortering av de motsättningar som tematiseras, eller någon manual för hur de bör hanteras framgent. Ambitionen har snarare varit att låta dem träda fram, sådana de kan sättas i arbete: som analytiska hjälpmedel, som retoriska genvägar, som hinder som gör motstånd. Om bidragen tillsammans bidrar till att vissa dikotomier framstår som mindre självklara, andra som mer historiskt betingade än de brukar ges sken av, och några som överraskande produktiva just i, och kanske rent av i anledning av, sin ofullständighet, så har projektet nått långt. Resten – hur dessa insikter ska tas vidare, förvaltas eller för den delen lämpas över bord – det lämnas åt läsaren.

Uppsala, en kall februaridag

Redaktörerna